

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

doi.org/10.31392/UDU-nc.series14.2024.31.16
УДК 78.01:159.925

Кісюк М. П.¹

Когнітивна сутність музичного інтелекту в розвитку особистості учня

У соціальному аспекті музичний інтелект відображає інтеграцію емоційних, когнітивних, комунікативних та регуляційних властивостей особистості. Розвинутий музичний інтелект учителя є запорукою професійної ефективності, засобом створення необхідної позитивної психологічної атмосфери, налагодження взаєморозуміння з учнями під час уроків музичного мистецтва. Музичний інтелект також є важливою складовою для формування вмінь і навичок учнів. Представлено власне розуміння сутності музичного інтелекту як необхідної здатності поряд з комплексом музичних здібностей (почуттям ритму, музичним слухом, музичною пам'яттю тощо). Музичному інтелекту відводиться провідна роль у розкритті музичної обдарованості особистості. Саме інтелект відповідає за включення у перелік музичних здібностей креативності – здатності творити нове і невідоме у процесі формування особистості учня.

Ключові слова: когнітивна сутність, інтелект, музичний інтелект, емоційний інтелект, розвиток особистості, учні.

В умовах сучасних соціально-культурних змін, суттєвих перенавантажень психіки людини у будь-якій сфері життєдіяльності безумовною стає готовність особистості пристосовуватися до таких умов існування, відповідно реагувати на складні процеси, що відбуваються. Тому усвідомлення і розуміння особистістю власних емоцій та емоцій інших людей набуває значної актуальності.

З'ясовано, що ефективність людської діяльності залежить від вдало налагодженого спілкування, здатності керувати цим процесом, досягати необхідних результатів через створення певного емоційного фону. Це зумовлює актуальність вивчення проблематики музичного інтелекту саме в контексті діяльності вчителя музичного мистецтва. У даному аспекті музичний інтелект відображає інтеграцію емоційних, когнітивних, комунікативних та регуляційних властивостей особистості. Розвинутий музичний інтелект учителя музичного мистецтва стає запорукою його професійної компетентності, засобом створення позитивної психологічної атмосфери, налагодження взаєморозуміння з учнями, запобігання стресових ситуацій.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Інтелект – це складова психіки, динамічна риса її когнітивної сутності, яка відповідає за обробку інформації, абстрактне мислення, винахідницьку діяльність і прийняття рішень на основі отриманого досвіду. З латині інтелект «*intellectus*» перекладається як «відчуття», «сприйняття», «розуміння». Інтелект – відносно стійка структура розумових здібностей людини. Він включає в себе досвід, набуті знання і здатність

¹ Кісюк Михайло Павлович, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.
<https://orcid.org/0009-0003-0224-7592>

швидко й доцільно використовувати їх у ситуаціях, які досі не зустрічалися, а також у процесі розв'язання складних завдань [1, с. 112].

Вивчення інтелекту в психології має давню історію. Існують різні підходи до визначення інтелекту: розглянуто його біологічну природу і ототожнено його з психофізичними функціями (теорія Гальтона) [10], вивчено вплив навколишнього середовища на особливості пізнавального розвитку (теорія Біне) [12]. Інтелект, за теорією Векслера, розглядається у вигляді структурного утворення, яке можна вимірювати за шкалою розумових здібностей.

Так, М. Смульсон у своєму дослідженні наводить висновки Векслера, який під інтелектом розумів «здатність людини цілеспрямовано діяти, раціонально міркувати та ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем» [9, с. 219]. Ч. Спірмен розглядає інтелект як загальну «розумову енергію», рівень якої визначає успішність виконання любих тестів [8]. Л. Терстоун обґрунтував багатофакторну модель інтелекту. На сьогодні вона стала найпоширенішою моделлю інтелекту. Дж. Гілфорд запропонував модель «структури інтелекту» (SI), виділивши у ній три групи факторів: розумові операції, особливості матеріалу, що використовується в тестах, і отриманий інтелектуальний продукт [11]. Дж. Гілфорд відмовився розглядати модель інтелекту з конкретною здібністю. Він припустив, що «інтелект містить 120 елементарних здібностей, пізніше збільшив їх кількість до 150. Кожна з яких є інтелектуальним перетворенням певного змісту з метою отримання інтелектуального результату» [там само].

У працях Ж. Піаже інтелект розглядається як вищий універсальний спосіб урівноваження суб'єкта з середовищем, натомість Р. Кеттел сформулював власну концепцію, виділивши два види інтелекту: «плинний», який залежить від дії фактору спадковості, і «кристалічний», що потребує використання минулого досвіду і залежить головним чином від впливу середовища [12].

Приблизно через 70 років після появи перших тестів на визначення інтелекту, у 1983 р. Г. Гарднер поставив під сумнів концепцію тестового IQ для виміру інтелектуальних здібностей, запропоновану А. Біне. Г. Гарднер висунув власну теорію їх множинності, в якій прагнув розширити діапазон інтелектуального потенціалу людини. Його концепція бере до уваги багатогранність існуючих на той час поглядів на інтелект. Така модель частково ґрунтується на наукових пошуках, які навіть не існували за часів Біне – в галузі когнітивної науки (вивчення мислення) та нейронауки (вивчення мозку) [2].

Згідно теорії Г. Гарднера, існує безліч знанневих позицій і талановитих висновків, здатних збагатити наше життя й допомогти ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. Він стверджує, що кожна людина володіє принаймні дев'ятьма типами інтелекту з різним ступенем вираження. Розглянемо коротко кожний з цих типів інтелекту [14].

1) Вербально-лінгвістичний інтелект – здатність ефективно застосовувати слова в усній (ведучий, оратор, політик, оповідач) або в письмовій формі (журналіст, драматург, поет, редактор).

2) Логіко-математичний інтелект – здатність використовувати індуктивний і дедуктивний умовиводи, вирішувати абстрактні проблеми та логічні головоломки, розуміти складні відносини взаємозалежних концепцій, ідей і речей, ставити запитання, експериментувати, підраховувати тощо.

3) Візуально-просторовий інтелект – інтелект, задіяний для розуміння картин та образів; він передбачає здатність уявляти, малювати, працювати над проєктом дизайну тощо.

4) Кінестатичний інтелект – «свідомість» усього тіла, яка дає можливість контролювати та інтерпретувати рух, танцювати, бігати, стрибати, торкатися, жестикулювати, керувати фізичними предметами, установлювати гармонію тіла і розуму.

5) Музичний інтелект – формуванню цього інтелекту сприяє почуття звуку й *емоційна здатність* (курсив наш. – М.К.) реагувати на нього.

6) Міжособистісний інтелект – здатність швидко розпізнавати й оцінювати настрої, наміри, мотивації та почуття інших людей.

7) Внутрішньо-особистісний інтелект – можливість чітко сприймати себе (бачити власні переваги та недоліки), свідомо помічати внутрішній настрій, наміри, мотивації, темперамент і бажання; здатність до самодисципліни, саморозуміння й самооцінки.

8) Натуралістичний інтелект – здатність навчатися за допомогою природи.

9) Екзистенціальний інтелект – здатність філософствувати, медитувати, вивчати історію, культуру релігії, обговорювати «життєві питання» [14].

Отже, інтелектуальний розвиток особистості під час навчання можна вважати важливим завданням методики музичного навчання і виховання учнів різних вікових категорій.

Мета статті – висвітлення феномену когнітивної сутності музичного інтелекту та розкриття особливостей його прояву в системі розвитку особистості учня.

Виклад основного матеріалу. Емоційний інтелект є результатом розвитку уявлень про природу когнітивних та афективних процесів людського мозку, збагачення уявлень про емоції як підсистему свідомості, розширення змісту про множинність їх проявів. Складне багатоаспектне явище емоційного інтелекту реалізується в різних взаємозв'язаних, інколи суперечливих для емпіричної фіксації формах.

За дослідженням Л. Майстренко, на розвиток емоційного інтелекту впливають різні чинники, серед яких важливе місце займають біологічні фактори. Аналіз результатів відповідних досліджень показує, що в основі біологічних факторів для розвитку здібностей емоційного інтелекту лежать вроджені відмінності, пов'язані з роботою мозку і рисами темпераменту особи. Зміст кожного біологічного фактору можна поглиблювати, об'єднувати у певні категорії, розширювати та актуалізувати наявні емоційні знання. Розвиток біологічних факторів емоційного інтелекту сприяє адаптації людини в соціальному середовищі, оптимізації міжособистісної взаємодії. Вивчення емоційного інтелекту, особливостей його розвитку може стати свідченням більшої його відкритості для інших суспільних факторів [4, с. 25].

Оскільки поняття «емоційний інтелект» поєднує афективні та інтелектуальні процеси, його визначення залежить від наявних у науці підходів до формулювання інтелекту та емоцій. Існують деякі відмінності між визначеннями поняття «емоційний інтелект», які залежать від наукових підходів до розуміння емоцій як особливого виду знання (сукупності пов'язаних між собою розумових здібностей). У нашому дослідженні ми спираємося на теоретичні висновки Л. Майстренко, в яких поняття «емоційний інтелект» окреслюється низкою здатностей, а саме:

- здатність власних особистих почуттів і бажань взаємодіяти з внутрішнім середовищем;
- здатність розуміти відносини особистості, що проявляються у емоціях, та управляти емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу;
- здатність ефективно керувати емоціями та використовувати їх для поліпшення мислення;
- сукупність емоційних, особистих та соціальних здібностей, які впливають на загальну здатність ефективно справлятися із вимогами й тиском оточуючого середовища;
- емоційно-інтелектуальна діяльність [4, с. 26].

Сучасні дослідження стосуються також визначення соціального інтелекту як комплексу психічних властивостей особистості. Вони дозволяють шляхом розумових операцій ефективно взаємодіяти з іншими людьми, забезпечують вірне трактування їх вчинків, вербальних і невербальних реакцій, здатність усвідомлювати і вирішувати в розумовому плані різні завдання і проблеми, що постають в реальних ситуаціях життєдіяльності. Ми звертаємося до цього виду соціального інтелекту не випадково, оскільки освітня діяльність, набуття учнями необхідного музично-навчального та емоційного досвіду здійснюється в процесі взаємодії суб'єктів освіти.

Соціальний інтелект визначається частиною загального інтелекту і передбачає здатність особистості здійснювати свою соціальну поведінку, взаємодіяти з іншими людьми. Результатом вияву соціального інтелекту особистості є набуття соціальної компетентності. Соціальний інтелект – це сфера суб'єкт-суб'єктного пізнання, заснованого на специфіці розумових процесів та соціального досвіду, здатності розуміти себе та інших, прогнозувати хід міжособистісних подій, можливість пізнання індивідом інших людей під час соціальної комунікації [5, с. 144].

Музичне виховання є одним із наймогутніших засобів впливу, за допомогою якого здійснюється формування різнобічно розвиненої особистості; За визначенням Г. Падалки, «це процес становлення і розвиток музичних здібностей на основі природних задатків, формування основ музичної культури, творчої активності (від найпростіших форм до більш складних)» [6, с. 29-41]. У широкому значенні музичне виховання – це формування духовності людини, її морально-естетичних уявлень, здатності розуміти й оцінювати крізь призму мистецтва життєві явища. У такому розумінні музичне виховання – це виховання людини. У вузькому значенні, зазначає Л. Майстренко, музичне виховання – це «формування музичного сприйняття, яке здійснюється у різних видах музичної діяльності та спрямовується на розвиток музичних здібностей, здатності до емоційного й осмисленого осягнення й переживання змісту музики, її виразного виконання» [4, с. 27].

У такому розумінні музичне виховання – це формування музичної культури особистості [3]. На розсуд Ю. Новгородської, результатом музичного виховання дитини є рівень розвиненості у неї музичної культури. Музична культура розуміється як інтегративне особистісне утворення, що складається з музичної спрямованості, музичної обізнаності, музично-творчої розвиненості й музичної вихованості; формується та виявляється в музичній діяльності і постає необхідним фактором різнобічного розвитку та гармонійного виховання особистості [3].

Існує думка, що музичний інтелект сприяє формуванню особливої здатності людини – синестезії сприйняття кольору, форми, смакових та тактильних відчуттів зі сприйняттям музичного мистецтва, що поєднуються у єдиному художньому образі [7, с. 132].

Аналіз науково-методичної літератури уможливив з'ясування наступних вихідних положень. Музика та інтелект – не звичайне співвідношення. Сучасні науковці в галузі психології визначають поняття «інтелект» як глобальну здатність діяти розумно, раціонально мислити та добре справлятися з життєвими обставинами [6]. Ми погоджуємось із думкою Г. Падалки, що музичний інтелект – один з компонентів музичних здібностей, поряд з почуттям ритму, музичним слухом, голосом тощо. Більше того, багато дослідників віддають музичному інтелекту провідну роль у формуванні музичної обдарованості особистості. Саме інтелект відповідає за включення у перелік музичних здібностей креативності – здатності вигадувати щось нове, знаходити неординарні рішення до того чи іншого музичного завдання [9].

Повсякденні явища, переживання, художні смаки та цінності асоціюються у «власника» музичного інтелекту з музикою. Музика стає одним з основних «каналів» розуміння власного «Я» та навколишнього світу [7, с. 133].

Відтак можна сказати, що музичний інтелект – широке та багатогранне поняття; воно не обмежується загальним володінням співацьким голосом або музичним інструментом, теоретичним знанням нот, практичними вмінням та навичками натискати на клавіші або струни інструменту, адже будь-яке звукове видобування має бути усвідомленим. Усвідомлювати учням у процесі музичного навчання доводиться дуже багато, і не тільки усвідомлювати, але й відчувати емоційний зміст твору (наприклад, у процесі сприймання або вивчення музичного твору), включаючи при цьому інтуїцію. Такі вміння та навички не з'являються на порожньому місці, а вимагають постійного пробудження та розвитку, усвідомлення та удосконалення у процесі систематичної виконавської діяльності [7, с. 134].

До узагальненого розуміння ключових можливостей та здатностей людини в межах музичного інтелекту слід віднести: здатність визначати структуру музики та ритмічні зміни; уміння вибудовувати програми для слухання музики; наявність чутливості до звуків та вібрацій; здатність розпізнавання, створення та відтворення звуку, ритму, музики, тону та вібрації; спроможність визначати характерні якості тону або ритму.

Вплив на свідомість людини музичного інтелекту є більшим, ніж вплив будь-якого іншого його різновиду. Музика, ритм і звук чинять величезний вплив на стан організму: заспокоюють людину у стресових ситуаціях, стимулюють її активність, підсилюють радість або поглиблюють горе тощо. Сила музичного звуку і ритму здатна змінювати настрій, викликати національну гордість, виражати почуття глибокої любові чи втрати. Розвиток музичного інтелекту впливає на формування музичних смаків, вміння слухати музику, відчувати красу, гармонію.

У виконавській діяльності розкриваються такі різновиди музичного інтелекту – досвід переживання й творчості, тілесно-орієнтаційний та когнітивно-узагальнюючий. Тобто, здатність до інтелектуальної діяльності на основі глибоких наукових знань з основ виконавської методики, музичної семіотики, музичної психології тощо, у поєднанні з яскравою емоційністю сприяють успішності педагогічної діяльності [6, с. 17].

Висновки. Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що інтелект є пізнавальною сферою, яку потрібно удосконалювати безперервно різноманітними засобами. Музика завжди була і залишається одним з найпотужніших засобів морального та естетичного виховання, оскільки сила її впливу на людину випробовувалася століттями. В процесі музичних занять формується музичний інтелект особистості, який впливає на процес сприймання музики, розширює емоційні горизонти, духовно збагачує, поглиблює розуміння музики і виховує високі моральні цінності людини.

Учні, наділені музичним інтелектом, навіть під час аналізу та оцінювання музичних творів починають «творити» – знаходять нові підходи до розуміння музичної спадщини різних жанрів. Свідченням високого рівня розвитку музичного інтелекту стає здатність до імпровізації, засобів передачі композиторського задуму та органічного поєднання різних музичних жанрів. Багатство музичних думок, швидкість мислення та оригінальність – це параметри креативності, а саме творчої обдарованості особистості.

Сучасні загальні заклади середньої освіти і позашкільні навчальні заклади мають стати осередками виховання справжньої духовності, плекання творчої особистості, виховання людини, яка характеризується високою морально-естетичною культурою. Музична діяльність у навчальних закладах має бути спрямована на накопичення музичних вражень учня, які збагачують його особистість за рахунок формування музичного інтелекту.

Література:

1. Вітенко І. С. Основи психології. Основи педагогіки / І. С. Вітенко, А. С. Борисюк, Т. І. Вітенко. Чернівці: Книги XXI, 2006. 200 с.
2. Гарднер Г. Множинні інтелекти. Теорія у практиці. Хрестоматія. К.: Мегатайп, 2004. 288 с.
3. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій : навч. посіб. Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. 128 с.
4. Майстренко Л. В. Вплив біологічних факторів на розвиток емоційного інтелекту. Молодий вчений. 2017. № 4.1. с. 25-28.
5. Мельник А.А. Віковий аспект вивчення соціального інтелекту дітей різного шкільного віку / Вісник Харківського національного університету. 2013. №1065. С.144-146.
6. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін . К.: Освіта України, 2008. 274 с.
7. Петрикова О. П. Розвиток музично-інтелектуальної сфери студентів у процесі роботи над вокальним репертуаром / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №14. 2014. С. 132-134.
8. Психологія творчості: навч. Посібник. Н. А. Карпенко. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
9. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту в ранній юності: Дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2002. 461 с.
10. Galton F. Hereditary talent and character. Macmillan's Magazine, 12.
11. Guilford J.P. The nature of human intelligence. N.Y.; MC Graw Hill 19.
12. Cattell, RB. Inheritance of Personality and Ability: Research Methods and Findings (Personality and Psychopathology). Published by Academic Press Inc. 1982.
13. Modern ideas about children. A. Binet, S. Heisler. –Print Book, English, 1984.
14. Howard Gardner Extraordinary Minds. N.Y.; Hachett, 1998. 336 p.

KISIUK Mykhailo.

Cognitive essence of musical intelligence in personality of pupil' development.

The article discusses the problem of the essence of intelligence and its manifestation in various fields of science, it is stated that in the conditions of important socio-cultural changes, accompanied by the

influence of emotional stress on the human psyche in any sphere of life, the awareness and understanding by individuals of the manifestation of their own emotions and the emotions of others become significantly relevant.

The concept of «musical intelligence» has been analyzed and specified, as well as its substantive characteristics and place in the development of the student's personality have been substantiated. It is noted that in the social aspect, musical intelligence reflects the integration of emotional, cognitive, communicative, and regulatory properties of personality. A developed musical intelligence in a teacher becomes a guarantee of their professional effectiveness as a means of creating the necessary psychological atmosphere and establishing mutual understanding with students.

Based on the study of scientific literature, other information sources, and the comparison of views and theoretical conclusions of various researchers, the cognitive essence of intelligence has been explored, and it has been established that musical intelligence is an important component in the formation of students' skills and abilities.

As a result of the development of ideas about the nature of cognitive and affective processes of the human brain, enriching the understanding of emotions as a subsystem of consciousness, emotional intelligence is presented; musical intelligence is presented as a means of expanding the content regarding its multiplicity of manifestations.

The article provides an understanding of the essence of musical intelligence, which is one of the components of musical abilities, along with a sense of rhythm, musical ear, voice, and so on. Moreover, many researchers assign a leading role to musical intelligence in the formation of the musical giftedness of an individual. It is intelligence specifically that accounts for the inclusion of creativity in the list of musical abilities – the ability to create something new and unknown. The significance of developing the ability to apply musical intelligence by individuals is demonstrated, along with its connection to students' abilities. The essence of this skill in the process of forming the student's personality is highlighted.

Keywords: cognitive essence, intelligence, musical intelligence, emotional intelligence, personality development, students.

References:

1. Vitenko I. S. Basics of psychology. Basics of pedagogy / I. S. Vitenko, A. S. Borysyuk, T. I. Vitenko. – Chernivtsi: Books - XXI, 2006 – 200 p.
2. Gardner H. Multiple intelligences. Theory in practice. Reader. K.: Megatype, 2004. 288 p.
3. Novgorodskaya Y. G. Methodology of musical education of preschoolers. Texts of lectures: teaching. manual Nizhin, Department of the NSU named after Mykola Gogol, 2008. 128 p.
4. Maistrenko L. V. Influence of biological factors on the development of emotional intelligence .Young scientist. 2017. No. 4.1. with. 25-28.
5. Melnyk A.A. Age aspect of the study of social intelligence of children of different school ages / Bulletin of the Kharkiv National University. 2013. No. 1065. P.144-146.
6. Padalka G. M. Art pedagogy: theory and teaching methods of artistic disciplines. K.: Education of Ukraine, 2008. 274 p.
7. Petrykova O.P. Development of the musical and intellectual sphere of students in the process of working on the vocal repertoire / Scientific journal of the M. P. Dragomanov NPU. Series #14. 2014. P. 132-134.
8. Psychology of creativity: education. manual / N.A. Karpenko. Lviv: LvDUVS, 2016. 156 p.
9. Smulson M. L. Psychology of the development of intelligence in early youth: Diss... Dr. Psychol. Sciences: 19.00.07 / Institute of Psychology named after H. S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine. K., 2002. 461p.
10. Galton F. Hereditary talent and character. – Macmillan's Magazine, 12.
11. Guilford J.P. The nature of human intelligence. N.Y.; MC Graw Hill 19.
12. Inheritance of Personality and Ability: Research Methods and Findings (Personality and Psychopathology). Cattell, RB. Published by Academic Press Inc (1982).
13. Modern ideas about children. A. Binet, S. Heisler. – Print Book, English, 1984.
14. Howard Gardner Extraordinary Minds N.Y.; Hachett, 1998. 336 p.